

BOEKBESPREKING

Het Bargoens van Zele

De belangstelling voor het verleden is vandaag de dag zeer levend. De toenemende globalisering leidde tot een omgekeerde beweging, waarbij op het niveau van het volk of van de streek naar een eigen identiteit wordt gezocht. Tevens is in de voorbije decennia de aandacht van historici, lokale geschiedschrijvers, volkskundigen en heemkundigen verruimd, waarbij de aandacht voor het immateriële erfgoed is toegenomen. Want ook op het vlak van het immateriële erfgoed is de invloed van de schaalvergroting voelbaar, waarvan het wegwijnen van de dorpsgebonden dialecten een emanatie is.

Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat binnen het historisch onderzoeksveld aandacht uitgaat naar het talig erfgoed dat een essentieel element vormt van de Vlaamse etnologie. Een blik op de inhoudstafel van tal van heemkundige tijdschriften onderstreept dat voldoende. In een aantal van die publicaties worden systematisch en volgens alfabet of volgens thema de dialectwoorden in het licht gesteld, met betekenis of uitspraakwijzingen erbovenop.

De grote belangstelling voor het talig erfgoed blijkt evenzeer uit de idiotica of dialectstudies die van de persen rollen, zoals het uitstekende Woordenboek van het Lokers dialect, van de hand van Marcel Pieters of *De Gruete Zilsen Dieksjonneier* van Roland De Beule en Karel van Malderen. Zelfs studies die al jarenlang op de plank lagen, worden nu uitgegeven, zoals de Inventaris van het dialect van Wieze, van de hand van wijlen Paul De Wolf, die op 22 november 2009 door de Oudheidkundige Kring “Allerheiligste San Salvator” Wieze werd voorgesteld.

Een heel aparte plaats binnen het talig erfgoed bekleedt het Bargoens. Het was een geheimtaal die de gebruikers ervan in staat stelde in het bijzijn van derden informatie uit te wisselen zonder dat hun boodschap door die ‘buitenstaander’ begrepen werd. Bargoens werd gesproken in onder andere Aalst, Amsterdam, Antwerpen, Brussel, Gent, Kortrijk, Mechelen, Roeselare, Sint-Niklaas, Veurne. Een bijzondere plaats in het

Dictionnaire Burguensch
 A. *partois de Zee*

Antwerpen	Stempnyle
Appel	Pommerick
Armenul gras	Klampeus
Arml pauze	Krot
Ein Armen Dampelaer	Nieu Krot verpajer
Arond	Quemrick

B.

Baes	Bol een bol uit Ferre
Bakker	Oeffflikker
Bakken	Oeffflikken
Bes	Bullst
Baenen <i>zambe</i>	Schreirs
Biechten	Keurensul
Biechstal	Keuselzitterick
Bier	Cravn
Boek	Nosteric
Boer	Bekker
Boom	Waurick

Bargoens bekleedt de variant van Zele die het Brigade werd genoemd, en in ruime mate het Bargoens van Sint-Niklaas en Roeselare heeft beïnvloed. Die wisselwerking legde Marcellijn De Wulf al bloot in zijn in 1980 verschenen publicatie over het Bargoens van Sint-Niklaas.

Het Bargoens kan terugblikken op een lange traditie. Al in het begin van de zestiende eeuw worden in Nederlandse teksten Bargoense woorden aangetroffen. Dat is het onder andere het geval in *Der Fielen Rabauwen, oft der Schalcken Vocabulaer*, dat in 1563 verscheen en waarin een 180-tal Bargoense woorden zijn opgenomen. De geheimtaal was zeer populair bij mensen die een ambulante handel voerden, zoals marktkramers en leurders, maar ook bij vrijbuiters en rovers.

Dat het Bargoens in Zele zich kon ontwikkelen is niet zo vreemd. De regio Zele – Hamme was nog maar een eeuw geleden gebrandmerkt als behorend tot de armsten van heel Vlaanderen. De journalist August De Winne, die voor *Le Peuple* schreef, maakte toen dit verslag over de wijk 't Eindeken : *“de huizen tellen een voorkamer die ook keuken en slaapkamer is een achterkamer waar het weefgetouw en spinrad staat”*. Gezinnen met meer dan vijf kinderen, zo stelde De Winne, moesten de dag doorkomen met wat brood en cichorei, 's morgens, wat aardappelen met uien 's middags en 's avonds wat karnemelk.

In zijn studie d.d. 1932 over geheimtalen schreef de Nederlandse auteur J.G. Moormann :

“ Men weet, dat in het land van Waes en in geheel het distrikt van Dendermonde het Vlaemsch over het algemeen de tael der gemeenzame gesprekken is; en nochtans is het juist in die streek, en byna in haer middelpunt, dat men eene bevolking aantreft, wier spraek noch uit het Vlaemsch, noch uit het Hoogduitsch, is voortgesproten. Zij spreekt geen byzonder dialect, maer een regt mengelmoes, deels van uitheemsche, deels van eigene woorden, die zij zelve heeft gevormd. De gemeente Zele, gelegen tusschen Dendermonde en Lokeren, tusschen de rivieren de Schelde en de Durme, is de verblijfplaats dier vreemdsprekenden; niet het dorp, maer twee daer aen grenzende gehuchten, eene bevolking van omtrent drie duizend inwooners bevattende, en door het dorp gescheiden zijnde, hoewel er geen enkele Zelenaer zij, die deze tael niet versta, zonder die nochtans te kunnen spreken. “

Die twee daaraangrenzende gehuchten, waarover Moormann het heeft, zijn de wijken Kouter en Zandberg, waar de bewoners niet meer wisten van welk hout pijlen te maken. Wanneer de situatie sociaaleconomisch zo goed als uitzichtloos is, zijn er twee uitwegen om toch te overleven. Eén ervan is kiezen voor criminaliteit. De andere weg om uit armoede te ontsnappen, is zelf initiatief nemen om op een eerlijke manier aan de kost te komen. De opkomst en de bloei van de naaldkant in Zele is daarvan één exponent. Anderzijds kozen veel Zelenaars voor de ambulante handel, of om het iets minder eufemistisch te zeggen : marktkramen en leuren.

Vooraf bij de ambulante handel zijn het afdingen en het maken van prijsafspraken belangrijke elementen. En dan is het zeer handig dat onderlinge conversaties kunnen gebeuren zonder dat de klant zelf daarin kan tussenkomen of er iets van begrijpt. Een eigen taal of jargon biedt daarvoor uitkomst.

Een aparte taal komt wel meer voor dan op het eerste gezicht lijkt. Ik wil het hier niet hebben over het Wetstratees. Maar wel over de vaststelling dat onze jeugd zonder problemen de esoterische toverspreuken van de Harry Potterverhalen begrijpt ook al snappen ze geen jota Latijn. Ik refereer ook even aan het bijzondere taaltje dat Richard Adams de konijnen van Waterschapsheuvel in de mond legde.

De betekenis van die vreemdklinkende woorden kan wel uit de context afgeleid worden, maar doen bij een eerste lezing toch heel vreemd aan. Datzelfde geldt onverminderd voor het Brigade waarvan de bevolking in Zele zich bediende.

Om een voor buitenstaanders niet bestemd bericht door te geven werden bestaande woorden verbasterd of een nieuwe afgeleide betekenis gegeven. Het inschakelen van leenwoorden is daarbij eveneens een beproefd instrument. Hoe dat allemaal in elkaar steekt, onderzocht en verklaart Paul Van Hauwermeiren in zijn zopas gepubliceerde studie *Treuvelde gij Brigade? Bargoens van Zele in literaire teksten*. Zo staat hij stil bij de invloed van bijvoorbeeld het Jiddisch of het Picardisch op het Bargoens.

Ook verduidelijkt de auteur specifieke afleidingen, die in het Bargoens van Zele zeer aanwijsbaar zijn. Een aantal voorbeelden maakt dat duidelijk. Een vogel vliegt en wordt dus in het Brigade een vliegerik.

Een vis zwemt en in het Brigade wordt dat dus een zwemmerik. Een kelder is diep en heet dus een dieperik. Er zijn ook onomatopoeën, zoals ploemp, dat water betekent. Antwerpen, de stad aan het water, heet dus de ploempvyle.

Maar niet alle Bargoense woorden zijn zo eenvoudig te begrijpen. Het zou voor buitenstaanders te gemakkelijk zijn de lingua franca van de ambulante handel te doorgronden.

We mogen niet uit het oog verliezen dat het Bargoens niet echt een volwaardige taal is. De woordenschat was zeer beperkt en bovendien ontbreekt een stringente zinsbouw. Dat neemt niet weg dat het Bargoens voor de gebruikers ervan een uitstekend communicatiemiddel betekende. Niettemin leidden de sobere woordenschat en de open zinsconstructies ertoe dat de optekening ervan hoofdzakelijk beperkt bleef tot de woordenlijsten.

Het Brigade vormt daarop een uitzondering. Niet omdat het Brigade wel een volwaardige taal zou zijn, maar wel omdat een aantal literaire teksten in het Brigade zijn omgezet. Op die manier wordt ook de context van de woorden duidelijk. Voor het Roeselaars Bargoens is dat in veel mindere mate het geval. We verwijzen in dat verband naar het werk van Willem De Hazelt, waarin Peegie lessen Bargoens krijgt. De vier in het Brigade 'hertaalde' teksten zijn : de parabel van de verloren zoon; het Gentse volksverhaal Jelle en Mietje; een drinklied en het verhaal van Jan Praet en zijn bende.

Die werken zijn verspreid bewaard. Paul Van Hauwermeiren uit Affligem heeft die teksten opgespoord, samengebracht, ontleed, ontrafeld en uitgelegd. In een uitgebreide inleiding wordt stilgestaan bij de woordsoorten, de herkomst van de woorden, de woordbetekenissen en woordvelden, de geografische verspreiding en het syntactisch en tekstueel verband. Vervolgens volgen de vier teksten die gecontextualiseerd worden. De teksten zijn integraal opgenomen, weliswaar in twee versies : in het Bargoens en hertaald in het Nederlands. Na elke tekst volgt een alfabetische woordenlijst met de Bargoense woorden en hun Nederlandse equivalent.

Het samenbrengen van die basisbronnen voor het Brigade en de duiding ervan betekent voor de in het Brigade en het Bargoens in het algemeen geïnteresseerde vorser een enorme hulp. Die meerwaarde en de bekommernis om die bronnen binnen ieders handbereik te brengen overtuigde het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen om de studie van Paul Van Hauwermeiren te publiceren.

Als toemaatje werd bij de uitgave een thans nog onbekende, omstreeks 1865 samengestelde, woordenlijst Brigade – Nederlands toegevoegd : *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele*.

Net zoals de Durme, de vlasbewerking, de Sint-Ludgeruskerk, de klodden, de herberg Sint-Antonius, de bende van Jan Praet is ook het Bargoens een “lieu de mémoire” van Zele. De publicatie van de vier literaire teksten in het Brigade van Zele zal ongetwijfeld bijdragen om dat uitgesproken cultureel erfgoed niet onbesproken te laten. Het reikt alvast de bronnen aan voor verder onderzoek.

De publicatie kreeg de titel *Treuveldde gij Brigade ? Bargoens van Zele in literaire teksten* en is van de hand van Paul Van Hauwermeiren. Het telt 172 bladzijden en is fraai geïllustreerd. Geheel getrouw aan de strategische doelstelling van het provinciebestuur om een ruime toegang tot het cultuuraanbod te waarborgen, is de verkoopprijs ook zeer democratisch gehouden, meer precies € 10. het boek kan besteld worden bij het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, Dienst Erfgoed en is ook in het Museum Zeels Erfgoed verkrijgbaar.

Ignace Van Driessche